

Erki Béla

VÁROSKÉP ÉS DENDROLÓGIA

A címben szereplő görög szó a növénytan azon ágát jelenti, amely a fás szárú növényekkel, vagyis a fákkal és a cserjékkel foglalkozik. E tudomány művelői a dendrológusok. Az erdészet és a gyümölcskertészet is nagyrészt alkalmazott dendrológia.

Az ember ellentmondásos viszonyban van a természettel is. Egyrészt ősidőktől fogva szadista kéjjel gyilkolta halomra az összes elérhető állatfajt. Sok száz fajt irtott ki nagyrészt szükségtelenül köztük a mamutot is. Másrészt a haszonállatok mellett évezredek óta puszta kedvtelésből dédelget szép, érdekes díszállatokat, hobbiállatokat. Évezredek óta barbár módon irtja az erdőket, ezzel egy időben pénzt és fáradságot nem kímélve dísznövényeket ültet.

Mínthogy az ember társadalmi lény is a természethez, az élőlényekhez fűződő viszonyát és nagyrészt a társadalmi hatások szabják meg. A természetvédő vagy természetpusztító magatartás elsősorban nevelés kérdése.

Az ókorban főleg fejedelmi, császári udvarok dicsekedhettek díszkertekkel. A reneszánsz és barokk majd később a romantika sajátos stílust alakított ki a kertépítésben is. Egymás után alakultak meg a botanikus kertek és az üvegházak a gyarmatokról hozott növénycsodákkal bővítették el látogatóikat. Előbb csak az arisztokrácia kastélyait övezte díszkert, majd a gazdag és művelt polgárság is utánozni kezdte az irigyelt főurakat a parképítésben is. Végül a XIX. sz. folyamán egyes egzotikus növények, mint a leander rozmaring, fukszia, muskátli leszivárogtak még a falusi kertekbe is.

Nyilvánvaló, hogy minél fejlettebb egy társadalom, annál fejlettebb a

kertkultúrája is. Országunk viharos történelme során többnyire a pusztá fizikai túlélésért küzdött, nem maradt pénz és energia a kertművészet fejlesztésére. Kivételt csak Lippay érsek pozsonyi barokk kertje jelentett. A polgárosodás csak késve indult meg. Előbb az arisztokrácia utánozta a francia barokk kerteket (Versailles), majd a köznemesi kúriák is telepítettek romantikus „angol” kerteket, főleg a XIX. sz. folyamán. Nálunk a többségében műveletlen, henye, dzsentri származású vagy dzsentrit majmoló „úri magyar középosztály” minden módon hátráltatta a polgárosodást, a művelődést és ez éreztette hatását magyar kertkultúra fejlődésére is.

A rettenetes XX. század világháborúi, tömeggyilkos diktatúrái, a nyomor, a vasfüggöny megint csak akadályozták a kertészkedés nemes szenvedélyének térhódítását. De még ezekben a vészterhes korokban is mindig akadt néhány kiváló botanikus, finom ízlésű mecénás, lelkes kertész, aki nem hagyta kialudni a magyar kertművészet alig-alig pislákoló lángját.

A XX. századnak – minden borzalma és gyalázata ellenére – volt valami pozitívuma is. A természettudományok olyan viharos gyorsasággal fejlődtek, hogy egyetlen évszázad alatt az emberiség százszor többet fejtett meg a természet titkaiból, mint az előző évezredek során együttvéve. (Más kérdés, hogy a tudomány vívmányait az emberi gonoszság azonnal nagyüzemi emberirtásra használta. Pl.: atom-, vegyi és biológiai tömegpusztító fegyverek.)

A genetika robbanásszerű fejlődése a növénynemesítéshez is új módszereket adott a kutatók kezébe. Bár még csak a kezdeteknél tartunk, de máris jó néhány növényfajban fantasztikus változásokat eredményezett a genetika. Biztos, hogy néhány év vagy évtized alatt addig elérhetetlen vágyaink válnak valóra: minden eddiginél szebb, ellenállóbb dísznövények százai kerülnek ki a laboratóriumokból.

Ezen általános alapvetés után veszünk egy pillantást kedves városunkra a

dendrológus szemével is. Ha elfogulatlanul nézzük, meg kell állapítanunk hogy az utóbbi néhány évtizedtől eltekintve, bizony nem különbözött a Móricz-regényekben ábrázolt poros, elmaradottságban és szegénységben tespedő alföldi kisvárosoktól.

A városképet alapvetően az építészeti és a növényzeti környezet határozza meg. Ami az előbbit illeti, még csak-csak akad néhány irigylésre méltó műemlékünk. A templomok, a volt Megyeháza (ma bíróság), a Városháza. Ennyi! Ami viszont a növényzetet illeti, hát az bizony eléggé lehangoló. Amikor a Főtér és a Promenádfásítását végezték – sok évtizeddel ezelőtt – a faiskolák akkori szűk választéka és a döntéshozók szakértelmének hiánya miatt olyan fákat ültettek (ostorfa, platán, juhar) melyek díszítő értéke nagyon szerény. Egyetlen évszakban sem nyújtanak esztétikai élményt, úgyszólván észrevétlenek maradnak. A fajok száma is korlátozott, mindössze 3-4, pedig már az ókorban is tudták, hogy „a változatosság gyönyörködtet.”

Szerény díszértékű fajok impozáns méretű egyedei is nyújthatnak nem mindennapi esztétikai élményt. Ellentétben az emberi testtel, amely igazi szépségét csak három-négy évtizedig őrzi, a fák viszont annál szebbek, minél öregebbek, feltéve, hogy egészségesek maradnak. De városunk fa-matuzsálemmel alig dicsekedhet! - Bizony ideje lenne már a városközpont növényanyagában minőségi cserét végrehajtani. Természetesen csak meggondoltan és fokozatosan.

Ezzel kapcsolatban kell megemlítenem, hogy három éve városunkban néhány lelkes növénykedvelő megalakította a Déryné Művelődési Központ Botanikai Szakkörét. Az egyéni dísznövényigények kielégítésén túl, másik fő célkitűzésünk, hogy elősegítjük minél több szép egzotikus fa és cserje telepítését utcáinkra, tereinkre.

A növényfajok kiválasztásával kapcsolatban két ellenvetéssel kell

szembenéznünk. Vannak – szerencsére kevesen – akik zsigeri ellenszenvet éreznek minden idegen eredetű (egzotikus) faj iránt. Azt követelik, hogy mindenhova csak őshonos fajokat telepítsenek. Érvelésük nélküli a logikát, a következetességet. Ha osztanánk véleményünket, akkor ki kellene irtanunk szinte minden termesztett növényünket a magyar táj képét meghatározó búzát, szőlőt, kukoricát, napraforgót, akácot. Kultúrnövényeink legalább 95%-a idegen eredetű, „tájidegen”. Van-e „magyarabb” virág a tulipánnál? Pedig ez sem őshonos, hiszen csak néhány évszázada hozták be a törökök Közép –Ázsiából.

Az „őshonosság” fogalma is relatív. Rengeteg egzota (mocsárciprus, magnóliák, pálmák stb.) őshonosak voltak országunk területén sok-sok millió éven át, mindaddig , amíg a jégkorszak ki nem pusztította őket. Esetükben tehát helyesebb meghonosítás helyett visszahonosításról beszélni.

Folytatva a gondolatmenetet: ma már a kisiskolásnak is illik tudni, hogy az emberi faj afrikai eredetű. Még a szőke, fehérbőrű európaiak ősei is onnan származnak. Ezért az emberi jelenlétnek csak Afrikában lenne jogosultsága? Mivelhogy csak ott őshonos az ember, a többi kontinensen „tájidegen faj”.

Azok, akik a Földközi-tenger turista paradicsomaiban a pálmákkal szegélyezett sétányokon gyönyörködnek az ottani parkok káprázatos virág pompájában, bizonyára nem is sejtik, hogy még az ott látható növényfajoknak is csak ki töredéke őshonos ott. A legtöbb Ázsiából, Afrikából, sőt Ausztriából derült oda. De hát kit zavar ez?

A dísnövények kiválasztásánál értelemszerűen a legfőbb szempont a díszítő érték. Márpedig vitathatatlan tény, hogy a legtöbb hazai faj díszértéke annyival marad le az egzoták díszértéke mögött, mennyivel az őshonos veréb tollazata a szerényebb a paradicsommadár pompájánál.

A másik ellenvetés már ésszerűbb: vajon ezek a szép egzoták elviselik-e a

mi szélsőséges éghajlatunkat?

A Dunántúlon van egy közel kétszáz éves libanoni cédrus. A „kis jégkorszak”-nak nevezetett lehűlési periódus (kb. a XIV. sz.-tól a XIX. sz. közepéig) még érezte hatását akkor, amikor ezt a most, már óriásivá nőtt gyönyörű fát elültették. Épségben vészelte át az akkoriban gyakran ismétlődő szibériai teleket. Minden magyar várost díszíthetne néhány ilyen cédrus. Főleg a templomok környékét, hiszen a Biblia gyakran említi ezt a csodálatos fajt, a fák fejedelmét.

Elődeink vétkes mulasztását jóváteendő, szakkörünk már telepített közterületre néhány libanoni cédrust. Magánkertekben is növekszik pár csemete. Azok, akik eddig csak Csontváry képein gyönyörködhetek benne, rövidesen méretes élő példányaival találkozhatnak városunkban is.

A közelmúltban kirándulásaink során bámulatos dendrológiai gyűjteményeket csodálhattunk meg. Méghozzá a rideg éghajlatú Borsod megyében, és a szélsőséges klímájú Debrecenben. Miskolcon egy főorvos ötlete és buzgalma hozott létre nagyszerű magán-arborétumot, Debrecenben pedig a Diószegi Szakközépiskola tudós és fáradhatatlan igazgatója. Ha nem láttuk volna saját szemünkkel, el sem hittük volna, hogy itt is virulhat 8-10 méteres magas örökzöld bambuszfajokból álló liget számos egyéb egzotikus csoda társaságában, melyek a nekik oly szokatlan, sőt ellenséges klíma ellenére ragyogó egészségben pompáznak éppen így, mint eredeti hazájukban.

A lenyűgöző kertészeti bravúrért az alapító magánszemélyeket illeti a csodálat. De a legmélyebb elismerést és hálát érdemlik az ottani önkormányzatok is, amelyek az erkölcsi támogatás mellé hatalmas pénzügyi segítséget is nyújtottak a kezdeményezőknek. Kiemelkedő intelligenciájú kultúremberként felismerték az ottani döntéshozók, hogy egy ilyen nemes ügy támogatása már rövid távon is

megtérül. Például úgy, hogy egy ilyen édenkert idegenforgalmi attrakció, nem is beszélve esztétikai és tudományos nevelő hatásáról.

Ezek a példák meggyőzhetik a legmakacsabb kételkedőket is, hogy klimatikus feltételeink nem jelenthetnek akadályt egzoták tömeges megtelepítésének. Persze, nem állítjuk, hogy minden faj kibírja éghajlatunkat, de több tucat szebbnél szebb fa, és cserjefaj igenis díszíthetné közttereinket is. Hihetetlennek tűnik, de mégis igaz: van egy banánfaj, amely nálunk is szépen tenyészik a szabad ég alatt! Városunkban is látható e 3 méter magasra nőtt példány egy lelkes növénybarát kertjében.

A legnemesebb cél is visszajára fordul, ha ostobán fognak megvalósításához. Régebbi, szemérmesebb korokban a görög szobrok intim testrészeit kartonból kivágott szőlőlevéllel takarták el a múzeumőrök. Ezen ma már csak mosolygunk. Az viszont abszurd és bosszantó, hogy a meglévő néhány szép műemlékünket is olyan gondosan rejtegetik a meggondolatlanul eléjük ültetett, nagyra növő fákkal. Mintha szégyellnénk őket, pedig büszkén kellene megmutatunk azokat.

A Városháza homlokzatából is túl kevés látszik, a Bíróság épületét meg gondosabban álcázzák az óriási ostorfák, mint egy titkos katonai objektumot. De legkomiszabbul éppen legbecsesebb műemlékünkkel, a Nagytemplommal készülnek elbánni. Pedig ez olyan gyönyörű épület, hogy világviszonylatban is kitüntető helyet érdemel. - És mit tesz vele az emberi butaság? Már az is szerencsétlen döntés volt, hogy a torony két oldalára több méterre megnövő cserjéket ültettek. De ez még semmi! Az egyik oldalon szorosan a fal tövében növekszik egy tölgycesmete, amely néhány évtized múlva 30 méter magas lesz. A másik oldalon egy eperfa - 20 méterre fog megnőni - meg egy hasonló méretű juharfa vetélkedik egymással az élettérért. Rövidesen eltakarják a szép barokk

szobrokat, később az egész homlokzatból már csak a toronysisak látszik majd. Nem állítom, hogy ezeket a fákat szándékosan ültették oda, valószínűbb, hogy spontán keltek lehullott magokból.

De megkapta a magáét másik becses műemlékünk, a Barátok temploma is. Gyönyörű barokk főkapujából már szinte semmi sem látszik, mert valakik meggondolatlanul odaültettek két borókát, amelyek mára eltakarják a kaput. Különben is úgy illenek a homlokzat összképéhez, mint Mona Lisa arcához a bajusz. Valószínűleg a korabeli hívek nem azért adták össze garasikat, hogy a drága pénzért kifaragott kapuból a kései utódok ne lássanak semmit.

Fellapoztam több művészettörténeti könyvet, azért hogy ellenőrizsem, máshol mennyire takarják el az épületeket. Sejtésem nem csalt: mindenütt gondosan ügyelnek arra, hogy a homlokzat látványát semmi ne zavarja.

A meggondolatlanság, az előrelátás hiánya nemcsak esztétikai, de etikai, sőt jogi problémákat is okoz. Mégpedig nagyon gyakran. Például ha olyan szűk utcákban, mint a Zirzen Janka utca, olyan óriási növényeket ültetnek, mint a platán, akkor az komoly gondokat okoz. Derékvastagságú gyökereivel rongálja a járdát és a föld alatti vezetékeket, sűrű lombzata elrabolja a kilátást, örökös árnyékba borítja a szobákat, ráadásul megnöveli a villanyszámla összegét. (Egyáltalán nem melleleg a lakás értékét is csökkenti.) Még gyakoribb, hogy önző, sőt antiszociális egyének hebehurgya módon egymáshoz és a szomszéd kerítéséhez ültetik a fákat. Pár év múlva beárnyékolják a szomszéd kertjét, lehetlenné teszik ott a termelést. Más kertjétől napfényt elrabolni éppen olyan aljasság, mintha a pénztárcáját lopnák el. Egy ilyen árnyékot vető fa gazdája jelleméről is árulkodik. Vannak bőven apró természetű, de kimagasló díszértékű fák és cserjék. Ha ilyeneket ültetünk a házak elé, egyszerre gyönyörködhetünk az épületben és a növényzet pompájában is.

A természet szeretete, a nevelés meg az egyéni teljesítmények összefüggésben vannak egymással. A kertészkedés a legkiválóbb stresszoldók egyike. Sokkal hatásosabb, mint az általánosan használtak: az alkohol, a nikotin, a drogok és társaik. Sok híres, kiváló személyiséget „pihentetett” a botanika. Sajnos kevesen tudják, hogy Kossuth Lajos kiváló amatőr botanikus volt. Hatalmas életműve megalkotásának fáradsalmait az emigráció viszonylag nyugalmasabb évtizedei alatt kertészkedéssel és növénygyűjtéssel pihente ki. Még élete kilencedik évtizedében is fáradhatatlanul járta az olasz tájakat, gyűjtötte és saját kezűleg préselte le a szép Itália növényeit. Gyönyörű, gondosan kivitelezett több ezer növényfajt tartalmazó gyűjteménye ma a Nemzeti Múzeum féltett kincse. Ellentétes példaként érdemes megemlíteni, hogy a diktátorok, közülük sem Hitler, sem Sztálin nem volt növénykedvelő.

Sokan elemezték a már a „japán csoda” titkát. A siker kulcsa az ő esetükben is sok tényezőtől tevődik össze, de nem túlzás azt állítani, hogy a lenyűgöző eredmények részben a japán kertkultúrának köszönhetőek.

Ezt a meghökkentő állítást szeretném megmagyarázni. Ha megnézünk egy átlagos magyar kertet, azt látjuk, hogy gazdája mindenféle rendszer nélkül összevissza, egymás mellé zsúfol össze nem illő növényeket. A látvány zűrzavaros. A tenyérszerű japán kerteket olyan évezredes tapasztalatokban gyökerező műgonddal, kifinomult eleganciával tervezték meg, hogy aki oda belép, ott olyan nyugalmat, sőt áhítatot érez, mint a hívő egy templomban. Vagy nézzük a bonszajokat, a különleges módon nevelt törpefákat. Az egyes fajok a szabadban akár 30–40 méter magasra is megnőnek, de a díszes porcelánedényben nevelt példányaik két-háromszáz év alatt is legfeljebb félméteres magasságot érnek el. Ráadásul olyan csodálatos harmóniába rendezik ágacskáikat, hogy ezek az élő miniatűr műalkotások egy gigászi, ősergő fatatuzsálem benyomását keltik. A látvány

kialakításához a japán nemzeti karakter is hozzájárul. Ezzel szemben közismert, hogy mi magyarok „szalmaláng” természetűek vagyunk. Gyorsan fellobban a lelkesedésünk, majd hirtelen le is lohad, sőt fáradt közönybe és tétlenségbe fullad. Nálunk – a japánokkal szemben - nem képzelhető el, hogy egy család minden tagja, nemzedékeken keresztül féltő gonddal dédelgesse a család büszkeségét, az akár kétszáz éves bonszájt.

A negatívumok mellett öröndetes és reménykeltő jelentések is megfigyelhetők. Ilyen például a civil szervezetek magalakulása. A meghunyászkodó vagy fásult közönybe süllyedt alattvalók birkanyája helyébe olyan öntudatos csoportok lépnek, amelyek okos határozottsággal kívánnak beleszólni sorsuk alakításába. Ezek egyike a Városvédő és Szépítő Egyesület, amely az alakulása óta eltelt rövid idő alatt máris felbecsülhetetlen értékű munkát végzett városunk érdekében. A Bolla János elnök úr lelkes és hozzáértő vezetésével tevékenykedő közösség egyik példaadó alkotása a Kapitánykert. A kert létrehozásából jó néhány igényes, kultúrált polgártársunk - anyagi áldozatot hozva - vállalt részt. Annál inkább felháborító az a vandalizmus, amely tönkretette az éppen csak növekedő kert cserjéit, bokrait és fáit. Tettük a nevelés világválságára (sőt csődjére) figyelmeztet, és újra megerősíti, hogy az általános kulturális és morális felemelkedés hatékony eszköze lehetne a kertkultúra terjesztése és fejlesztése.

Korábban, húsz – harminc évvel ezelőtt is akadtak példamutató kezdeményezések. Például az Állatkert és a Tanítóképző Főiskola kis arborétumainak – Rusvay György vezette - létrehozása. Ezek fejlődése az ígéretes kezdetek után sajnos megtorpant. A Botanikai Szakkör jó néhány értékes ritkaságot ültetett már ki közterületekre. Tagjainak kis magánkertjeiben számos, irigylésre méltó ritkaság található. Ezek azonban általában még egészen fiatal csemeték, teljes pompájuk csak évek múlva bontakozik ki. Dicséretes dolog az,

hogy a Szentkúti teret eléggé változatos növényanyaggal ültették be és, hogy a városi strandot is szépen fásították.

Örvendetes, hogy tehetősebb és kultúráltabb vállalkozók, és értelmiségiek körében kezd divattá válni a művészi hozzáértéssel megtervezett magánkert létesítése. Szerencsére, a növekvő igényeket egy kitűnő kertépítő és tervező magánvállalkozás a legmagasabb szinten ki is tudja elégíteni. A legszebb növény különlegességek beszerzése korábban rengeteg utánajárást igényelt és nem is volt olcsó mulatság. Ma már városunkban is akadnak európai műveltségű és szaktudású növénykereskedők, akik a legkülönlegesebb igényeket is ki tudják elégíteni még hozzá nagyon szolid árakkal.

Van tehát okunk az öröme és bizakodásra is, de a fejlődés ütemét nem tartjuk kielégítőnek. A természet szeretetére és városunk szépítésére irányuló nevelés nemes ügy, olyan, amelyhez mindenki hozzájárulhat.